

UNIVERZITA KARLOVA

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

**Srovnání filosofického myšlení J. J. Rousseaua
a J. Locka**

**Comparsion of J. J. Rousseau's and J. Locke's
Philosophical Thoughts**

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

Autor:

Mgr. Marek Fajfr, Ph.D.

Nina Winkler

Praha 2022

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala Mgr. Marku Fajfrovi, Ph.D., za odborné vedení, podnětné připomínky, doporučení a rady.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci Srovnání filosofického myšlení J. J. Rousseaua a Johna Locka vypracovala samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Nina Winkler

Anotace

Práce je rozdělena do třech kapitol a osmi podkapitol. V úvodu seznamuji čtenáře se základní literaturou, stručně představuji oba myslitele a formuluji cíle. První kapitola pojednává o pojetí výchovy J. J. Rousseaua a Johna Locka. Druhá kapitola se zabývá tématem lidské přirozenosti. Poslední kapitola srovnává myšlení a názory na společenskou smlouvu. V závěru rekapituluji základní podobnosti a odlišnosti v jejich myšlení.

Klíčová slova

Filosofie, výchova, přirozenost, smlouva, vláda, stát, církev, společnost, náboženství.

Annotation

My research is organized into three chapters and eight subchapters. In the introduction, I give readers the primary literature that I used, as well as a portrait of both philosophers and the goals of my research. The first chapter discusses J.J. Rousseau's and John Locke's perspectives on upbringing. Human naturalness is the subject of the second chapter. The last chapter compares thoughts and opinions on the social contract. Finally, I'll go through some of the key similarities and variances in their thinking.

Keywords

Philosophy, upbringing, naturalness, contract, government, state, church, society, religion.

Obsah

Obsah	5
Seznam zkratek	6
Úvod	7
1.Výchova z pohledu J. Locka a J. J. Rousseaua	12
1.1 Výchova k fyzické zdatnosti a odolnosti	12
1.2 Dětské chování, projevy a rozvoj duše	15
1.3 Příprava na povolání a vzdělávání ve výchově.....	22
2.Lidská přirozenost	25
2.1 Člověk přirozený	25
2.2 Přirozený stav, rovnost a vlastnictví	28
3.Společenská smlouva	32
3.1 Pojetí společenské smlouvy	32
3.2 Stát, vláda, moc	33
3.3 Církev, náboženství a stát	37
Závěr	39
Seznam citované literatury.....	42

Seznam zkratek

Úvod

Ve své práci se zabývám srovnáním myšlení a názorů dvou významných filosofů J. J. Rousseaua a Johna Locka. Cílem práce je poskytnout přehled, porovnání smýšlení a názorů těchto dvou filosofů. Zjistit, v čem jsou jejich myšlenky podobné a v čem se liší. Budu rozebírat zejména tři základní témata, o kterých oba smýšleli, a hledat spojitosti i odlišnosti.

Ke srovnání vybírám jednotlivé teze a vyjádření obou autorů. Následně hledám u myslitelů názory, které se týkají téhož tématu nebo závěru. Nakonec porovnám jejich výroky. Mohou nastávat i obtížnější situace. Když se autor obsáhle vyjadřuje k danému tématu a druhý myslitel se k tématu nevyjádří vůbec. V tomto případě zmíním, že pohled autora na dané téma chybí. Porovnávání myšlení má i své výhody. Mohu sledovat, zdali došli oba autoři ke stejnému závěru z odlišných nebo stejných důvodů. V případě mnou vybraných autorů je výhodou, že se zabývají podobnými tématy.

V dějinách filosofie řadíme Rousseaua do filosofického směru osvícenství.¹ Směr charakterizuje přesvědčení, že se má člověk řídit svým rozumem. Zároveň inspiroval budoucí filosofy řadící se do romantismu. Především tím, že kladl důraz na cit a individuální vůli.² Johna Locka řadíme mezi empiriky, kteří zastávali názor, že veškeré poznání vychází z empirické zkušenosti.³

Za poslední roky se z mého pohledu ve světě ukazuje trend návratu k přírodě, k přirozenosti, řeší se ekologické otázky, což můžeme vidět v reklamách a na sociálních sítích. Zajímalo mě, jak Rousseau a Locke pojímají lidskou přirozenost, přirozený stav člověka. Samozřejmě jsem si vědoma toho, že pravděpodobně nevnímali přirozený stav a lidskou přirozenost stejně jako my dnes. V současnosti vnímáme přirozenost jako návrat k přírodě. Zejména řešíme vzhled žen, přírodní stravu. Aktuálně se vyzdvihuje přirozená krása – jak nás Bůh stvořil. Přikláníme se k tomu, že člověk má přijmout sebe samého takového, jaký je. Vnímáme negativně, když se žena nutí k hladovění. Měli bychom dbát na zdravé stravování, máme se vyvarovat rychlému občerstvení, chemicky upravovaných potravin. Podobně smýšlíme i v otázkách chování se ve společnosti. Vyzdvihujeme krásu autentičnosti člověka. Oceňujeme, když má někdo vlastní názor, dokáže ho projevit a je sám

¹ Will Buckingham, a kol. *Kniha filosofie*. Praha : Euromedia Group, a. s., 2020., s. 156.

² Neznámý. www.dejepis.com. [online] <https://www.dejepis.com/ucebnice/osvicenstvi/>.

³ Will Buckingham, a kol. *Kniha filosofie*. Praha : Euromedia Group, a. s., 2020., s. 133.

sebou. Proto je z mého pohledu přínosný náhled z minulosti. Předpokládám, že v 17. a 18. století uvažovali odlišně a nevyzdvíhali přirozenou krásu člověka v dnešním pojetí.

Věděla jsem, že se Rousseau a Locke zabývali i politickými myšlenkami a také otázkami výchovy u dětí, mladistvých a mladých dospělých. Protože mě filosofie jako obor baví a zajímá, vybrala jsem si toto téma jako pro mě vhodné a zároveň zajímavé a přínosné i pro ostatní.

Důležitým faktem je, že oba autoři žili v podobné době, to znamená na přelomu 17. a 18. století. Rousseau ve svých knihách, zejména ve spise „Emil čili o výchově“ reaguje na spis Johna Locka „Úvahy o výchově“. Právě proto je prvním tématem, kterým se zabývám, výchova. Jak ji pojmají, co je pro dítě nejlepší, jak ho vzdělat, vychovat, co by mělo dítě zvládat, a to až do okamžiku jeho svatby.

Ve druhé kapitole se zabývám lidskou přirozeností a přirozeným stavem. Zkoumám, jak každý z nich chápe lidskou přirozenost, jak se projevuje, co do ní patří. Bohužel ani jeden z vybraných myslitelů nenapsal přímo spis na téma lidské přirozenosti. Ta se ale prolíná v jejich knihách. Zde také rozebírám pojem svobody a vlastnictví.

Posledním tématem, které jsem vybrala, je téma společenské smlouvy. U tohoto tématu budu především vycházet z Lockových spisů „Druhé pojednání o vládě“, „Dopis o toleranci“ a spisů Rousseauových „O společenské smlouvě“, „Úvahy o polské vládě“. To znamená, že budu zkoumat, jak vnímá každý z nich stát, společnost, fungování vlády, jaká forma vlády je nejpřirozenější, nejlépe vyhovující lidem a jaká je naopak nejhorší. Také budu hledat rozdíly nebo shody v otázkách církve, vlády a náboženství.

Dílo „Emil čili o vychování“ je u Rousseaua zásadní text. Napsal jej v roce 1762. Věnuje se výchově chlapce – venkovana – od narození až po jeho dospělost. Stěžejním tématem díla je nová pedagogika, která má lidem umožnit, aby se svobodně rozhodli pro obecné blaho. Namísto výchovy intelektu prosazuje citovou výchovu.⁴ Cílem výchovy je vychovat svobodného člověka. Výchova musí respektovat věkové a individuální zvláštnosti dítěte. K poznání má dospět na základě zkušenosti, pozorování a svým vlastním uvažováním. Učení se z knih upozaduje.⁵

„O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva“ je další významný spis Rousseaua. Napsal ho v roce 1762. Rozvíjí zde svou vizi alternativní občanské společnosti,

⁴ Will Buckingham, a kol. *Knih filosofie*. Praha : Euromedia Group, a. s., 2020. 978-80-242-6597-1., s. 159.

⁵ Neznámý. [www.is.muni.cz](https://is.muni.cz/el/ped/podzim2010/MSBK_ZPD/um/MS_texty.pdf?lang=en). [online]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/ped/podzim2010/MSBK_ZPD/um/MS_texty.pdf?lang=en

kteří se podílejí na zákonodárství. Kniha přinesla pobouření, ale také uznání. Stěžejní myšlenka díla „Člověk se narodil jako svobodný, ale všude je v okovech“ se stala o 27 let později sloganem Velké francouzské revoluce.⁶

Dalším dílem Rousseaua je „O původu nerovnosti mezi lidmi“, které jsem využila pro srovnání myšlenek týkajících se lidské přirozenosti. Napsal ho v roce 1755. Zásadní myšlenkou díla je popis přirozeného člověka, přirozeného stavu. Civilizovaná společnost vede lidi k sobectví. Přirozený stav lidstva je nevinný, šťastný a nezávislý. Člověk se rodí svobodný a je v zásadě dobrý. Má vlastnosti soucitu a empatie, o které přichází vlivem rozumu, a začne se přírodě vzdalovat.⁷

Dílo „Úvahy o polské vládě“ napsal Rousseau v roce 1771 a je jeho posledním dílem. Důvodem k sepsání byla žádost polských konfederátů o sepsání reformy polské vlády. Věnuje se zde možnosti přežití polského národa ve chvíli ohrožení jeho existence. Ze spisu jsem vybrala některé výroky pro dokreslení názorů na společenskou smlouvu a vládu.⁸

Pro doplnění a dovysvětlení některých myšlenek jsem přečetla dílo Milana Sobotky: „Od rozpravy o nerovnosti ke společenské smlouvě“, kde se zabývá, jak z názvu vyplývá, dvěma Rousseauovými spisy. Poskytuje zde celkový přehled Rousseauových myšlenek v tématu společenské smlouvy a nerovnosti, což mi pomohlo k lepšímu pochopení.

John Locke napsal dílo „Úvahy o výchově“, ze kterého jsem čerpala informace pro první kapitulu, a mohla jsem tak srovnat pojetí výchovy. Locke se zaměřuje na výchovu mladíků z vyšších vrstev společnosti. Je zastáncem individuální výchovy soukromým vychovatelem. Cílem výchovy je fyzicky zdatný gentleman, vzdělaný k potřebám praktického života.⁹

Neméně významným dílem Locka je „Druhé pojednání o vládě“. Napsal jej v roce 1690. Hlavními tématy je teorie státu a uspořádání společnosti. Byl stoupencem teorie smlouvy, podle které je nositelem nejvyšší moci ve státě sám lid. Lid má právo monarchu kdykoliv odvolat, pokud nevládne v jejich prospěch.¹⁰

Dalším důležitým Lockovým dílem je „Dopis o toleranci“. Spis napsal v roce 1669. Zabývá se zde tématem církve a vlády. Přichází s myšlenkou, že je nutné oddělit veřejný

⁶ Buckingham (2020), s. 158.

⁷ Tamtéž, s. 158.

⁸ —. www.databazeknih.cz. [Online] <https://www.databazeknih.cz/knihy/uvahy-o-polske-vlade-421334>.

⁹ Neznámý. www.is.muni.cz. [Online] https://is.muni.cz/el/ped/podzim2010/MSBK_ZPD/um/MS_texty.pdf?lang=en.

¹⁰ Tamtéž.

zájem od soukromého. Víru a náboženství řadí do soukromého zájmu a nesmí zasahovat do veřejných záležitostí. Ani vláda podle Locka nesmí zasahovat do církevních záležitostí.¹¹

Z díla „Esej o lidském chápání“ jsem čerpala pár informací k dokreslení. Jedná se o rozsáhle dílo, ve kterém autor rozebírá zejména téma idejí. Zde vyvrací představu Descarta o vrozenosti idejí. Ačkoliv se daná témata objevující se v díle nehodila do mé práce, přeci jen jsem menší část použila.¹²

Nakonec jsem také převzala pár informací i z internetu, například ze sociologické encyklopedie nebo z článků na stránkách Masarykovy univerzity. Se samotnou četbou textů jsem žádný problém neměla, oba autoři psali čtivě a domnívám se, že mi nedělalo problém číst díla plynule a s pochopením.

J. J. Rousseau se narodil v roce 1712 v Ženevě. Vyrůstal v péči strýce. V šestnácti letech odešel do Francie a konvertoval ke katolicismu. Snažil se uplatnit jako skladatel a později byl vyslán na dva roky do Benátek jako tajemník velvyslance. Po návratu začal psát o filosofických tématech. Jeho kontroverzní názory vedly k zakázání jeho knih ve Švýcarsku i ve Francii. Byl na něj za to vydán zatykač. Později mu byl povolen návrat do Francie. Co se týká jeho vzdělání, nebylo akademické, jakým disponoval John Locke. Jeho vzdělání spočívalo ve čtení Plutarchových životopisů a kalvinistických textů. Později ho dal otec k učení u notáře a také se učil u ryteckého mistra. Mezi jeho nejznámější myšlenku patří, že se lidé rodí dobří, ale vliv společnosti je kazí. Rousseau ovlivnil svými myšlenkami francouzskou revoluci. Také se mu přezdívalo filosof s velkým „F“. Věnoval se také pedagogickým myšlenkám, a to zejména, jak vychovat svobodného člověka v souladu s přírodou. Paradoxní je, že své vlastní děti umístil do sirotčinců, ve kterých v tehdejší době nebyly příznivé podmínky pro přežití.¹³

John Locke se narodil v roce 1632 v Anglii jako syn venkovského právníka. Byl filosofem a akademicky vzdělaným člověkem. Dosáhl magisterského titulu ve filosofii a bakalářského titulu z medicíny na Oxfordu. Jeho nejznámější myšlenkou je, že v myslí jsou ideje již od narození. Mysl je nepopsaná deska, která se formuje empirickou zkušeností a poté i reflexí, kterou zprostředkovává rozum. To ovšem neznamená, že by popíral určité vrozené schopnosti. V novověké filosofii ho řadíme mezi empiriky. Věnoval se i politické filosofii. Řešil teorii státu, který vzniká na základě společenské smlouvy. Také proslul svou obhajobou soukromého vlastnictví jako přirozeného práva člověka. Během života musel

¹¹ —. [www.databazeknih.cz.](https://www.databazeknih.cz/) [Online] <https://www.databazeknih.cz/knihy/dopis-o-toleranci-29601>.

¹² —. [www.databazeknih.cz.](https://www.databazeknih.cz/) [Online] <https://www.databazeknih.cz/knihy/esej-o-lidskem-chapani-140383>.

¹³ Will Buckingham, a kol. *Kniha filosofie*. Praha : Euromedia Group, a. s., 2020. 978-80-242-6597-1., s. 157.

dvakrát uprchnout z Anglie do politického exilu, stejně tak jako i Rousseau. V roce 1688 se vrátil. Během svého života se mu povedlo dostat do politických kruhů a získat několik funkcí. Stejně tak jako Rousseau věnoval jeden, ale kratší, spis výchově dětí.¹⁴

¹⁴ Will Buckingham, a kol. *Kniha filosofie*. Praha : Euromedia Group, a. s., 2020. 978-80-242-6597-1., s. 133.

1. Výchova z pohledu J. Locka a J. J. Rousseaua

Tématu výchovy oba autoři věnovali samostatný spis. J. J. Rousseau napsal v roce 1762 dílo „Emil čili o vychování“¹⁵ a John Locke napsal v roce 1693 dílo „Úvahy o výchově“.¹⁶ V určitých názorech se shodují a v některých se výrazně odlišují. Důležité je, že Rousseau byl s myšlenkami Johna Locka obeznámen. Narodil se osm let po jeho smrti a jeho dílo četl. Ve svém díle na Lockovy názory reaguje. Rousseau klade důraz na zkušenost a přírodu, ze které se má dítě učit.

John Locke dosáhl magisterského vzdělání ve filosofii a bakalářského titulu v medicíně. Jeho lékařské vzdělání se promítá zejména do jeho pojetí výchovy, ve které soudobé medicínské poznatky využívá ve svých doporučeních. Klade při výchově důraz na učení se pomocí hry a zábavy.

1.1 Výchova k fyzické zdatnosti a odolnosti

John Locke pojímá svou výchovu konkrétněji než Rousseau. Udává rady, body, jakými se mají rodiče řídit při výchově svých dětí. Děti se mají podle Locka odmala **otužovat**. Budou tak v dospělosti odolnější vůči nemocem. Dokonce podle Locka mají rodiče přímo zvykat dětské nohy na studenou vodu a také vlhko. Tvrdí, že je to síla zvyku. Každý den tedy mají děti smáčet nohy v chladnější vodě, až nakonec dojdou ke studené vodě. Obvykle nohy udržujeme v suchu a v teple. Jakmile se nám boty promáčí, rychle onemocníme. Argumentuje, že pokud bychom naopak neustále drželi ruce v suchu a v teple, nastal by stejný efekt.¹⁷ Rousseau se s názorem na otužování shoduje, když se vyjadřuje: „měli bychom je otužiti více proti zimě nežli teplu.“¹⁸ Také tvrdí, že by měly být děti v každém ročním období holohlavé, a to z důvodu, aby měly více odolnou lebku vůči ranám.¹⁹ Za to Locke vidí v této zásadě jiný význam, a to ochranu proti nemocem: „Nic nevytváří větší náchylnost k bolestem hlavy, nachlazení, zánětům, kašli, než když držíme hlavu příliš v teple.“²⁰ Locke radí, abychom dítěti, které je uhráté z pohybu, dali nejdříve chleba a až poté vodu. Rousseau cituje ve své knize Locka, že s ním v tomto

¹⁵ Rousseau, Jean Jacques. 1907. *Emil čili o vychování*. Přerov : nákladem Fr. Bayera a Boh. Smutného, 1907.

¹⁶ Locke, John. 1984. *Úvahy o výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984.

¹⁷ Tamtéž, s. 80–81.

¹⁸ Rousseau, Jean Jacques. 1907. *Emil čili o vychování*. Přerov : nákladem Fr. Bayera a Boh. Smutného, 1907., s. 162.

¹⁹ Tamtéž, s. 162.

²⁰ Locke, John. 1984. *Úvahy o výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 80.

nesouhlasí. Lockovo doporučení mu připadá nelogické. Když má dítě žízeň, dá mu vodu.²¹ Společný pohled mají na oděv svých chlapců. Oblečení nesmí být těsné, aby neomezovalo volný pohyb.^{22 23}

Zajímavou shodu těchto dvou autorů můžeme pozorovat v **konzumaci masa** u dětí. Oba autoři se shodují na tom, že maso pro děti vhodné není. J. J. Rousseau se přímo vyjadřuje, že jezení masa není přirozené a dané od přírody. Pokud dítěti nabídneme buď maso, nebo vegetariánskou stravu, jednoznačně si vždy vybere variantu druhou, tedy bez masa. Tuto lhostejnost dětí vůči masu udává jako jeden z důkazů, že chuť masa není člověku přirozená. Též upozorňuje, že je nutné dbát na to, aby se z dětí nestali masožravci, jelikož takoví lidé jsou ukrutnější a divočejší.²⁴ Locke tedy nedoporučuje chlapcům do druhého až třetího roku konzumovat maso, jelikož přílišná konzumace masa a málo chleba zapříčiňuje značnou část nemocí v Anglii. Také podrobněji rozebírá, z čeho by se měla strava chlapce skládat a také kdy má jíst. „Velkou péčí bychom měli věnovat tomu, aby chlapec jedl dost chleba.“²⁵ K snídani a k večeři by měl mít ideálně mléko, mléčnou polévku, kroupovou nebo ovesnou kaši. Měl by se vyhýbat melounu, broskvím, švestkám a anglickým hroznům, protože jejich chuť je příliš lákavá. Šťáva obsahuje cukr a považuje ji za nezdravou. Zato angrešt, rybíz, jahody a třešně mohou jíst ke snídani, ale s podmínkou, že k tomu budou mít chleba a ovoce bude dost zralé. Pokud se jedná o dobu jídla, považuje za nejlepší nepodávat jídla každý den ve stejnou hodinu, a to opět proto, aby si nenavykli jíst ve stejnou dobu a pak to jídlo také nevyžadovali.²⁶

Stejný názor mají filosofové na **lůžko** svého chovance. Locke doporučuje, aby mělo dítě tvrdé lůžko, aby posilovalo tělo. Dále radí, abychom dali dítěti raději příkrývky nežli peřiny, protože teplé zabalování ledvin prachovou peřinou způsobuje močové kameny a počátek všech nemocí – křehká a slabá konstituce.²⁷ Taktéž Rousseau doporučuje, aby si dítě zvykalo na špatné lůžko. Dítě nebude mít v životě pocit, že je nějaké lůžko nevyhovující. Právě díky návyku na drsný život

²¹ Rousseau 1907. *Emil čili o výchování*. Přerov : nákladem Fr. Bayera a Boh. Smutného, 1907, s. 164.

²² Locke, John. 1984. *Úvahy o výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 84.

²³ Rousseau, J. J., 1949. *O původu nerovnosti mezi lidmi*. Praha: Svoboda., s. 161.

²⁴ Tamtéž, s. 194.

²⁵ Locke, John. 1984. *Úvahy o výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 86.

²⁶ Tamtéž, s. 90.

²⁷ Tamtéž, s. 86.

máme při lepších podmínkách více příjemné pocity a naopak, když si navykne na drsné lůžko, jsme schopni se pohodlně vyspat kdekoliv.²⁸

Fyzický pohyb u dětí řeší zejména Rousseau, který je názoru, že se nemá dítěti bránit v jeho přirozenosti, kterou má danou od přírody. Aby příroda zesílila tělo a podpořila vzrůst, má své prostředky, proti kterým nemáme nikdy pracovat. Nesmíme je nutit sedět, když chtějí chodit. Ať skáčou, běží, křičí, když mají chuť. Všechny jejich pohyby jsou potřebné jejich přirozenosti.²⁹ Lockův chlapec vyrůstá v jiném prostředí než Rousseauův Emil, který vyrůstá na vesnici, v přírodě. Locke zmiňuje, že má dítě dopoledne studium, které probíhá většinou v sedě.³⁰

²⁸ Rousseau, Jean Jacques. 1907. *Emil čili o výchování*. Přerov : nákladem Fr. Bayera a Boh. Smutného, 1907, s. 165.

²⁹ Tamtéž, s. 165.

³⁰ Locke, John. 1984. *Úvahy o výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 88.

1.2 Dětské chování, projevy a rozvoj duše

Rousseau i Locke se shodují v posouzení **pláče** jako projevu dítěte. Rousseau se k tomu staví tak, že jakékoliv přání, které si dítě vynucuje pláčem, musí být odmrštěno. Zároveň každé odmítnutí jeho požadavku musí být neodvolatelné a tvrdé jako hradby.³¹

Locke říká, že pláč je vada, která se nesmí trpět. Je to často projevem úsilí dětí po vládě, otevřeným výrazem jejich odporu a svéhlavosti. Na rozdíl od Rousseaua ale odlišuje dva druhy pláče, a to na pláč jako výraz odporu a poté pláč jako reakce na bolest či opravdový zármutek. První typ pláče se má trestat přísně, pokud nefunguje pohled nebo příkaz, musí nastoupit bití.³² V druhém případě je pláč způsobený měkkostí povahy, a proto se s ním musí zacházet jemněji. „Jednoduchou metodou je domluva nebo rozptýlení mysle jiným směrem. Oba druhy pláče se nesmí trpět a v žádném případě je podporovat.“³³

Rousseau přímo ve svém díle vzpomíná Locka a nesouhlasí s ním v jedné z jeho metod. Zásadou Locka bylo rozumovat s dětmi. Rousseau píše, že pokud by děti měly rozum, není nutná jejich výchova. Zdůvodňuje to argumentem, že se rozum u člověka vyvíjí ze všeho nejpozději. Cílem výchovy je učinit rozumné lidi.³⁴

Rousseau píše, že první pojem, který se má vštípit dítěti, je majetek. Aby dítě pochopilo pojem majetku, máme mu nejdříve vštípit pojem vlastnictví. Když mu ukážeme nábytek, oblečení, tak nepochopí, jak k tomu přišlo. Uvedl praktický příklad k tomu, aby dítě pochopilo, co znamená vlastnit a mít majetek: když zasadí do půdy bobu a ty začnou růst, řekneme mu, že ty jsou jeho, a tím pochopí, že ten majetek ho stál čas, práci, starosti.³⁵ U tohoto tématu opět vzpomíná Locka, který doporučuje, abychom učili děti se se svými přáteli lehce dělit o to, co mají. „Nechte je, ať se přesvědčí zkušeností, že nejštědřejší má vždy nejvíce, a nadto je ještě ctěn a chválen. Lakomství a touha mít víc, než potřebujeme, jsou kořenem všeho zla, měly by být záhy vykořeňovány a dětem by měla být vštěpována opačná vlastnost –

³¹ Rousseau, Jean Jacques. 1907. *Emil čili o vychování*. Přerov : nákladem Fr. Bayera a Boh. Smutného, 1907, s. 112.

³² Locke, John. 1984. *Úvahy o výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 151-153

³³ Tamtéž, s. 151–153.

³⁴ Rousseau, Jean Jacques. 1907. *Emil čili o vychování*. Přerov : nákladem Fr. Bayera a Boh. Smutného, 1907, s. 116.

³⁵ Tamtéž, s. 127.

ochotně dávat druhým. Kdykoli projeví štědrost, měl by být podporován velkou chválou, uznáním a odměnou.“³⁶

Loudavost neboli lenost u dětí považuje Locke za jednu z nejhorších vlastností, kterou lze obtížně napravit. V případě, že dává dítě přednost před učením tomu nebo onomu, doporučuje, abychom ho nechali dělat jen to, co chce. Máme jej zaměstnávat jeho oblíbenou hrou a dohlížet na něj ráno i odpoledne až se jí zcela nabaží a bude chtít za každou cenu se raději několik hodin učit.³⁷ Rousseau také neschvaluje lenost. Pokud by dítě nedělalo vůbec nic, tak ho v tom nesmíme nechat. Musíme mu podat několik lákadel, aby se v něm vzbudila touha k nějaké činnosti. Nemáme ho ale k ničemu nutit.³⁸

Co se týče nucení k činnostem, například k učení, tak tímto se ve svém díle zabývá Locke. Je toho názoru, že se nesmí dítě do učení a vzdělávání nutit a nesmí ho brát ani jako povinnost nebo jako úkol. „Učení by mělo být pro děti hrou a oddechem. Nemělo by se jim nic ukládat jako povinnost nebo vážné zaměstnání. Kdybychom k tomuto účelu přizpůsobili hračky, které obvykle k těmto účelům neslouží, mohly by se děti naučit číst v domnění, že si jen hrají.“³⁹ Identicky se k výchově staví i Rousseau. Tvrdí, že dětství by nemělo být nic jiného než hra a veselá zábava.⁴⁰

Podle Rousseaua je pramenem všech našich vášní sebeláska. Sebeláska je podle Rousseaua původní, vrozená, předcházející před vším ostatním a ostatní vášně jsou jejími modifikacemi. „Pokud chceme v mladíkovi vzbudit a pěstovat první dojmy probouzejícího se citu, obracet jeho povahu k dobročinnosti a dobrotě, nedovolme, aby se v něm rozvinula pýcha, marnivost, zášť z klamného obrazu lidského štěstí.“⁴¹ K tomu také uvádí metodu, jak ho před tím ubránit. Je potřeba, abychom mu neukazovali hned zpočátku nádheru dvorů, lesk paláců, skvělé společnosti. Nemáme mu ukazovat zevnější stránku společnosti dříve, než ho učiníme schopným, aby ji sám ocenil. „Ukázat mu svět dříve, než zná lidi, neznamená vzdělávat ho, ale kazit ho. Není to vyučováním, ale klamáním.“⁴²

³⁶ Locke, John. 1984. *Úvahy o výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 149

³⁷ Tamtéž, s. 164.

³⁸ Rousseau, Jean Jacques. 1907. *Emil čili o vychování*. Přerov : nákladem Fr. Bayera a Boh. Smutného, 1907, s. 166.

³⁹ Locke, John. 1984. *Úvahy o výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 179.

⁴⁰ Rousseau, Jean Jacques. 1907. *Emil čili o vychování*. Přerov : nákladem Fr. Bayera a Boh. Smutného, 1907, s. 193.

⁴¹ Tamtéž, s. 282.

⁴² Tamtéž, s. 282.

K tématu sebelásky se Locke vyjadřuje takto: „Protože jsou naše první city vedeny víc sebeláskou než rozumem a úvahou, není divu, že jsou děti velmi nakloněny k úchylkám od správných zásad spravedlnosti, protože k těm se v našem vědomí dostáváme rozumem a vážným uvažováním.“⁴³ Z obou pohledů tedy konstatuji, že sebelásku berou spíše jako vrozenou, kterou se řídíme již od počátku. Jinak by to přeci nebyly první city.

Také si Locke všiml u dětí tendence ke krutosti. „Když se zmocnily nějakého slabého tvora, měly sklon s ním špatně zacházet. Často s jistým potěšením trápí malá zvířata, jakou jsou motýli, malá ptáčata, kteří jim padnou do rukou. Mají-li děti sklony ke krutosti, měli bychom je učit opačným zvykům. Totiž zvyk trápit a zabíjet zvířata vede ke zhrubnutí mysli i vůči lidem. Způsob, jak mladým lidem vštěpovat lidské cítění a udržovat je v nich, je navykat je v zdvořilosti v řeči a v chování vůči níže postaveným lidem, zvláště ke služebnictvu.“⁴⁴ Přímo o trápení malých zvířat se Rousseau sice nevyjadřuje, ale k tématu soucit a cítění napsal tři zásady k tomu, abychom probouzeli v mladíkovi dobrotu, lidskost, útrpnost, dobročinnost. První zásada říká, že není v lidském srdci, aby se člověk vcítil na místo šťastnějších lidí, než je on sám. Dokážeme se vcítit pouze na místo těch, kteří jsou na tom hůře. Druhá zásada je, že máme soucit jen pro taková trápení, která by mohla potkat i nás. Nesmíme dítěti dovolit, aby se z výše své slávy koukal na strasti nešťastných lidí– jednoduše řečeno, aby se nepovyšoval. Také Locke apeluje, aby se předcházelo povýšeným projevům nad služebnictvem. Rousseau radí, abychom dětem připomínali, že osud nešťastníků může být i jeho, že všechny jejich strasti hrozí i jemu. Je potřeba ho učit, aby nespoléhal na svůj rod, bohatství ani zdraví. Třetí zásada zní: „Soucit, který máme s neštěstím svého bližního, neměří se velikostí toho neštěstí, nýbrž pocitem, který připočítáváme tomu, jenž jej snáší. Litujeme nešťastníka potud, pokud myslíme, jakou lítost nad svým neštěstím cítí sám.“⁴⁵

Ze všeho nejméně Locke doporučuje používat **trest bití**. Tento druh trestu nepřispívá k ovládní přirozených sklónů. Ty spočívají v podléhání okamžitým příjemným tělesným zážitkům a vyhýbání se za každou cenu nepříjemnostem. Právě naopak je podporuje, a tím v nás posiluje kořen, ze kterého pramení všechny zlé

⁴³ Locke, John. 1984. *Úvahy o výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 150.

⁴⁴ Tamtéž, s. 158.

⁴⁵ Rousseau, Jean Jacques. 1907. *Emil čili o vychování*. Přerov : nákladem Fr. Bayera a Boh. Smutného, 1907, s. 285.

činy a nepravosti života. Tam, kde má vychovatel pěstovat v dítěti zálibu, vzniká kvůli trestu bití, odpor. „Můžeme pozorovat, že děti začnou nenávidět věci, které byly zpočátku přijatelné, když shledají, že jsou kvůli nim bity. Otrocká kázeň vytváří otrockou povahu, dítě se podřizuje a předstírá poslušnost, dokud nad ním visí strach z bití.“⁴⁶ Locke ve velmi specifických případech bití schvaluje, ale jen pokud se jedná o poslední možnost. Například když se jedná o odstranění proľhanosti, kterou považuje za největší hanbu, která snižuje člověka na nejnižší úroveň podlosti a zařazuje jej mezi nejvíce opovrhovaním hodné části lidstva. Také v případě, že nepomůže příkaz, domluva, nebo promluva, tak je jako poslední možnost bití.⁴⁷ U Rousseaua se neseťkáváme s popisováním fyzických trestů, ale spíše trestů pomocí zkušenosti. „Dostatečně jsem vyložil, že se nemají dětem ukládat tresty jen pro tresty, nýbrž, že se jim musí ukázat trest jako přirozený následek jejich špatného jednání.“ Například popisuje metodu, jak naučit svého Emila, aby chodil spát brzo a dokázal se brzy i sám vzbudit. Jeden večer mu Rousseau nabídne, že jestli chce, může jít s ním ráno na ryby. Samozřejmě se chlapec těší na výlet. Pokud se Emil nevzbudí včas sám, Rousseau odejde na ryby bez něj. Ráno po probuzení chlapec zjistí, že výlet nestihl. To je tím pádem jeho trestem a poučením, že nešel na výlet, na který se těšil.⁴⁸ Dále také popisuje příklad, jak vychovávat dítě, a to opět pomocí zkušenosti. Jeden den chlapce zaměstnal hrou, která ho velmi bavila, a když ho zval na procházku, tak chlapec odmítl, že nikam nejde. Na druhý den mu to Rousseau vrátil. Dělal, že je příliš zaměstnaný a že má hodně práce, a na pobídku chlapce, aby šli na procházku, řekl ne. Tak se chlapec zvedl, že půjde sám. Do poslední chvíle nevěřil, že mu to projde, aby se vydal sám mimo bydliště. Samozřejmě ale vše bylo předem připraveno. Lidé, které chlapec po cestě potkal, věděli o situaci a náležitě reagovali. Hned, jak vyšel z domu, slyšel od sousedstva narážky typu, že kam jde tak mladý pán sám, stane se mu nebezpečí. Nebo parta mladých kluků v jeho věku se mu posmívala. Mezitím ale vyslal autor potají svého známého, aby následoval každý jeho krok a hlídal ho. Za půl hodiny chlapce jeho známý přivezl domů. Chlapec byl zahanbený, poslušný a neodvážil se ani zvednout zrak. Také potkal doma na schodech svého otce. Ten mu řekl, že jestli chce vyjít ven sám, tak může, ale tuláky u sebe doma nechce. Ať tam pak i zůstane.

⁴⁶ Locke, John. 1984. *Úvahy o výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 103.

⁴⁷ Tamtéž, s. 167.

⁴⁸ Rousseau, Jean Jacques. 1907. *Emil čili o vychování*. Přerov : nákladem Fr. Bayera a Boh. Smutného, 1907, s. 166.

Na druhý den už šel na procházku společně s Rousseauem a tvářil se vítězně nad lidmi, kteří si z něho předchozí den dělali srandu jen proto, že šel sám. Od té doby už chlapec nikdy nevyhrožoval, že půjde na procházku bez doprovodu.⁴⁹

V názoru, ve kterém se autoři výrazně neshodují, je pohled na bajky a jejich vhodnost pro dětskou mysl. Rousseau se vyjadřuje, že bajky nejsou pro děti prospěšné, protože jim nerozumí. I když se velmi snažíme bajky zjednodušit, tak poučení, které si chceme vzít, nás nutí přibírat nové pojmy, kterým děti nerozumí. Rousseau je názoru, že bajky poučují dospělé. Dětem máme říkat čistou pravdu. Když ji zahálíme do závoje, tak si nedají námahu s tím, aby ho odkryly. „Pokud pozorujeme děti, které se učí bajkám, tak uvidíme, že když si mají učinit z bajky ponaučení, skoro vždy si vezmou ponaučení přesně opačné tomu, které zamýšlel autor. Místo toho, aby se varovaly před chybou, spíše jeví náklonnost ke hříchu.“⁵⁰ Naopak Locke považuje bajky za nejlepší volbu první knihy pro děti. „Jsou to povídky, které mohou dítěti poskytnout potěšení a zábavu, a nadto dávají dospělému člověku příležitost k úvahám.“⁵¹

Rousseau vytýká přímo Lockovi jeho metodu učení se čtení. Totiž Locke navrhuje, aby se dítě učilo číst hrou, aniž by si všimlo, že se něčemu učí. Předkládá nápad s kostkami, na kterých by byly zpočátku jen dvě písmena, poté nakonec celá abeceda. Teď by si je společně s rodiči nebo vychovatelem házeli a písmena pojmenovávali. Později by se místo písmen objevovaly slabiky a takto by se dále postupovalo, až by najednou dítě umělo číst.⁵² Toto ale Rousseau kritizuje. Tvrdí, že si dáváme zbytečně velkou práci, abychom vyhledali nejlepší metodu pro učení se čtení. Vynalézáme čítací stroje, mapy, z dětského pokoje tvoříme knihtiskařskou dílnu. Daleko lepší a jistější je vyvolat v dítěti touhu po čtení. Pokud vštěpíme dítěti tuto touhu, můžeme nechat všechny stroje a kostky, potom každá metoda bude dobrá.⁵³

Oba autoři sice svou výchovu popisují na chlapci, ale vyjádřili se i k výchově **dívek**. Rousseau říká, že chlapci a dívky jsou v dětském věku fyzicky stejní, nelze je od sebe příliš odlišit. Výchova je tedy totožná. „Ti, kteří mají ženu za

⁴⁹ Rousseau, Jean Jacques. 1907. *Emil čili o výchování*. Přerov : nákladem Fr. Bayera a Boh. Smutného, 1907, s. 159.

⁵⁰ Tamtéž, s. 145.

⁵¹ Locke, John. 1984. *Úvahy o výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 180.

⁵² Tamtéž, s. 179.

⁵³ Rousseau, Jean Jacques. 1907. *Emil čili o výchování*. Přerov : nákladem Fr. Bayera a Boh. Smutného, 1907, s. 150.

člověka nedokonalého, mají zajisté nepravdu: ale zevnější analogie jest pro ně. Až do let dospělosti nemají děti obou rodů nic zjevného, čím by se lišily: i obličej, i pleť, i postava, i hlas, všecko jest rovné, děvčata jsou děti, hoši jsou děti.“⁵⁴ Dále poté věnoval celou pátou kapitolu Žofii, která je budoucí ženou Emila. Na základě popisu můžeme sledovat jeho představu o vychování dívek. Žena má být na rozdíl od muže slabší a neaktivní. Žena je stvořena pro to, aby se líbila muži. Není nutné, aby se muž líbil ženě, protože se líbí jen tím, že je silný. Je to zákon přírody a ten předchází lásku.⁵⁵ Rousseau píše, že obě pohlaví si nejsou rovna. Totiž muž je mužem jen v některých okamžicích, žena je ženou po celý svůj život. Musí odpočívat v těhotenství, v šestinedělí, musí žít pohodlně, když kojí děti, potřebuje k výchově něhu a lásku, kterou vzbuzuje u otce k dětem.⁵⁶ Žena má být vychována matkou, mít její náboženství a jakmile se provdá, má převzít náboženství svého manžela. Její dětství má být veselé, šťastné, má tančit, zpívat a užívat si všech nevinných radostí života. Nemá se zabývat abstraktními, teoretickými a náboženskými vědami, protože duch ženy je praktický. Má větší smysl pro detail, je obratnější a lepší v pozorování. Především do budoucna má být z ženy usměvavá manželka, která se stará o děti a je zabezpečena svým mužem.⁵⁷

Naopak Locke říká, že hlavním cílem jeho pojednání je výchova mladého gentlemana. Přesto, že se jeho spis nebude ve všem hodit pro výchovu dcer, ubezpečuje čtenáře, že nebude obtížné rozlišit, kde se daná výchova liší.⁵⁸

Co se týče názoru na **náboženství a předávání víry**, oba se k tomu staví následovně. Rousseau pokládá řečnickou otázku, kde se ptá, ke kterému vyznání máme vést člověka přirozeného. Načež si odpovídá, že ho nepovedeme k tomuto ani k onomu, ale učiníme ho schopným, aby si mohl zvolit tu, ke které ho musí dovést nejlepší užití rozumu. Dává tedy Emilovi volnou ruku a zároveň mu vyložil, jak on vnímá Boha a víru sám. „Bůh je bytost samo sebou činnou, která pohybuje vším mírem a pořádá vše.“⁵⁹ Locke se k této otázce staví jinak. Jako základ ušlechtilosti chlapce by mu měl být záhy vštípen správný pojem Boha. Bůh je nezávislá nejvyšší

⁵⁴ Rousseau, Jean Jacques. 1907. *Emil čili o výchování*. Přerov : nákladem Fr. Bayera a Boh. Smutného, 1907, s. 269.

⁵⁵ Tamtéž, s. 219.

⁵⁶ Tamtéž, s. 223.

⁵⁷ Tamtéž, s. 246-247.

⁵⁸ Locke, John. 1984. *Úvahy o výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 80.

⁵⁹ Rousseau, Jean Jacques. 1907. *Emil čili o výchování*. Přerov : nákladem Fr. Bayera a Boh. Smutného, 1907, s. 319.

bytost, původce a stvořitel všech věcí. Přijímáme od něj vše dobré, miluje nás a vše nám poskytuje. Na základě toho mu máme vštěpovat lásku a úctu k této nejvyšší bytosti. Toto pro začátek stačí a podle Locka bychom mu ani dále vysvětlovat neměli. Obhajuje to tím, že se obává zmatení chlapce nesprávnými, nebo nepochopitelnými pojmy, kdybychom vzápětí mluvili o jiných duchovních bytostech a nerozumně spěchali s objasňováním nepochopitelné podstaty nekonečné bytosti. Příležitostně mu máme říct, že Bůh stvořil a řídí všechny věci, že všechno slyší a vidí, a poskytuje vše dobré těm, kteří ho milují a poslouchají. Také říká, že by bylo nejlepší, kdyby se s tímto vysvětlením a představou Boha spokojili všichni lidé.⁶⁰ Také je zde rozdíl v jejich názorech, protože Rousseau obeznamuje chlapce s vírou v pozdějším věku, zatímco Locke, když je dítě v nízkém věku. Také doporučuje, aby se děti seznámily již s vybranými příběhy z Bible. Je toho názoru, že přírodní filosofie je poznáním principů, vlastností a projevů věcí samých a má dvě části. Jedna se zabývá duchovními bytostmi, jejich podstatou a vlastnostmi, druhá tělesy. „Úvahy o duchovních bytostech by se měly učit dříve, než se přistoupí ke studiu hmoty a těles. Protože nejjasnější a nejobsáhlejší poznatky které máme – vedle Boha a naší vlastní duše – o jiných duchovních podstatách nám byly sděleny prostřednictvím zjevení. K tomu účelu by měly být sestaveny biblické dějiny jako četba pro mladé lidi.“⁶¹ Považuje za správné zpracovat biblickou historii jako stručný a jednoduchý výklad, který by obsahoval hlavní a nejpodstatnější kapitoly, aby se s nimi mohly seznamovat děti, až se naučí číst. I v Písmu jsou některá místa, která se hodí, aby se dostala do rukou dítěte, například vyprávění o Josefovi a Jonathanovi.⁶² S tématem víry také souvisí i pohled na učení se o hmotě a duchovních záležitostech. V tomto si oba rozporují a přímo Rousseau zmiňuje opět Locka, se kterým nesouhlasí. „Locke chce, abychom začali studiem duchů, a pak teprve přistoupili ke studiu těles. Takzvaná metoda pověry, předsudků, omylů, není to metoda rozumu, ani metoda přírody dobře spořádané, bylo by to tolik, jako zavázanýma očima učit se dívat. Třeba dříve dlouho studovati tělesa, abychom si učinili pravý pojem o duchu a abychom mohli tušiti jeho jsoucnost. Pořádek opačný vede k materialismu.“⁶³

⁶⁰ Locke, John. 1984. *Úvahy o výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 168.

⁶¹ Tamtéž, s. 168.

⁶² Tamtéž, s. 203.

⁶³ Rousseau, Jean Jacques. 1907. *Emil čili o vychování*. Přerov : nákladem Fr. Bayera a Boh. Smutného, 1907, s. 324.

1.3 Příprava na povolání a vzdělávání ve výchově

Oba filosofové vnímají jako velmi potřebné učit děti nějakému řemeslu. V případě Locka to není z důvodu budoucího povolání, ale spíše proto, aby si chlapec rozvíjel motoriku, přesnost, aby pracoval i rukama, a tím vyvažoval klasické studium z knih. Rousseauův Emil se učí řemeslu již v období od dvanácti do patnácti let. Podle Rousseaua je nejvhodnější řemeslo rolnictví, na druhém místě kovářství, a nakonec tesařství. Také si přeje, aby dané řemeslo bylo počestné. Zde vzpomíná Locka, který navrhuje svému chlapci řemeslo lakýrníka, krumplíře nebo pozlacovače. Tato řemesla Rousseau nepovažuje za vhodná. Taktéž nechce z Emila herce, spisovatele ani hudebníka. Nejdříve se musíme přesvědčit, jaké má vlohy a nadání, a to velmi jemným pozorováním, jelikož je velký rozdíl mezi vlohami a zálibou k dané práci.⁶⁴ I Locke považuje za důležité pozorovat, s jakými vlohami se dítě narodilo. Je potřeba nadání u každého rozvíjet a následně určit, ke kterému řemeslu se hodí.⁶⁵ Rousseau nakonec uvážil, že řemeslo, které by se mu pro Emila nejvíce líbilo a bylo by po chuti i samotnému Emilovi, je řemeslo truhlářské. Je čisté, užitečné, lze ho provozovat doma, dává tělu dostatečný pohyb, vyžaduje od dělníka obratnost a umělecký smysl.⁶⁶

Také Locke považuje za správné, aby se chlapec naučil dvěma, nebo třem řemeslům, ale jednomu z nich důkladně. Podle něj jsou pro ně výhodné činnosti, kde cvikem osvojená dovednost je sama cenná. V užitých uměních, jako je například kreslení, zahradnictví, soustružnictví, kalení a zpracovávání železa, se dají získat užitečné dovednosti. Dokonce jsou i prospěšné zdraví. Další manuální dovednosti, které vyžadují při získávání a vykonávání námahu, zvyšují obratnost a zručnost. Činnosti také prospívají našemu zdraví, zejména když je vykonáváme na čerstvém vzduchu. Při jejich volbě musíme brát v úvahu věk a sklony člověka. Při doporučení se musíme vyvarovat nucení.⁶⁷ Dále se Locke překvapivě vyjádřil k vhodné činnosti i pro venkovského gentlemana. Pravděpodobně proto, aby uvedl praktický příklad rozdílu ve způsobu výchovy mezi venkovánem a aristokratem. Pro venkovského chlapce doporučuje zahradnictví, zemědělství, ale i zpracování dřeva.

⁶⁴ Rousseau, Jean Jacques. 1907. *Emil čili o vychování*. Přerov : nákladem Fr. Bayera a Boh. Smutného, 1907, s. 252–256.

⁶⁵ Locke, John. 1984. *Úvahy o výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 112.

⁶⁶ Rousseau, Jean Jacques. 1907. *Emil čili o vychování*. Přerov : nákladem Fr. Bayera a Boh. Smutného, 1907, s. 252–256.

⁶⁷ Locke, John. 1984. *Úvahy o výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 211–214.

Ti, kteří se věnují studiu, by měli činnost, která bude rozptylovat jejich mysl a zároveň zaměstnávala jejich tělo. Pokud stráví mladý gentleman většinu času ve velkém městě, měl by se učit broušit, leštit a zasazovat drahokamy nebo se zabývat broušením a hlazením optických skel.⁶⁸

Velmi intenzivně a podrobně se Locke zabývá **studiem jazyků** a jejich nejlepší metodou. Prvním obdobím pro osvojování si cizích jazyků a jejich správného přízvuku by měl být podle jeho názoru věk mezi sedmým až čtrnáctým rokem. Začít se učit dalšímu jazyku by se měl tehdy, až se naučí mluvit anglicky. Podle něj by se měl učit novému jazyku stejným způsobem, jak se naučil angličtinu, to znamená, že se netýrá zbytečně gramatikou. Nejlepší metodou je tedy metoda rozhovoru, kdy se dítě naučí jazyku zcela přirozeně. Jako příklad uvádí vysoce postavené osoby něžnějšího pohlaví, které strávily život v dobře vychované společnosti a ukazují nám, že tato jednoduchá a přirozená cesta bez nejmenšího studia nebo znalosti gramatiky může vést k vysokému stupni elegance a uhlazenosti. „Jsou dámy, které aniž by věděly, že existují nějaké časy, příslovce, předložky, hovoří tak přesně a správně, jako většina gentlemanů, kteří byli vzdělávaní běžnými metodami latinských škol. Gramaticy by se mělo vyučovat, až když dítě mluví daným jazykem.“⁶⁹ Dále také popsal, kdo a za jakým účelem se gramaticy má nebo nemá učit. „Ti, kteří se učí cizímu jazyku za společenským účelem, pro komunikaci v běžném životě, gramatiku nepotřebují. Ti, kteří většinu svých pozemských zájmů vyřizují svým jazykem a perem, by se gramatiku učit měli. Nejvíce by se měli učit gramatiku ti, kteří se věnují dvěma až třem cizím a mrtvým jazykům, chtějí v nich dosáhnout vědecké přesnosti a naprosto je ovládat.“⁷⁰ Tématu výuky cizích jazyků se věnoval i Rousseau, i když mnohem méně. Studium řeči vnímá jako neužitečné, ale týká se to jen prvního věku. Nevěří, že by se dítě do věku dvanácti nebo patnácti let dokázalo naučit skutečně dvěma řečem.⁷¹

Rousseau ani Locke neopomenuli také další důležité části výchovy, jako je například kreslení. Rousseau říká, že děti chtějí všechno kreslit. Přeje si, aby jeho Emil pěstoval toto umění ne pro umění samo, ale aby si osvojil jistý zrak a obratnou ruku. Chce, aby měl za učitele samu přírodu a za vzor skutečné předměty. Díky

⁶⁸ Locke, John. 1984. *Úvahy o výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 214.

⁶⁹ Tamtéž, s. 190.

⁷⁰ Tamtéž, s. 190.

⁷¹ Rousseau, Jean Jacques. 1907. *Emil čili o vychování*. Přerov : nákladem Fr. Bayera a Boh. Smutného, 1907.

kreslení dosáhne bystrého a jistého pohledu, jisté ruky, bude znát správné velikostní a tvarové poměry u zvířat, rostlin i těles.⁷² Locke by jistě souhlasil, protože i on považuje za vhodné, aby když dítě umí rychle a dobře psát, tak by se měl zdokonalovat i v kreslení.⁷³ Vedle kreslení považuje dále za nutné i další dovednosti, které je potřeba si osvojit cvičením. To je například tanec, který dodává chlapcům ladné pohyby, ale především mužné vystupování a náležitou sebedůvěru.⁷⁴ Velký nedostatek by viděl, kdyby se zanedbalo učení se jízdě na koni a šermu.⁷⁵ Locke se domnívá, že je to nezbytná součást výchovy. Na poslední místo v seznamu různých dovedností dává hudbu.⁷⁶

Rousseau se zmiňuje v díle „Úvahy o polské vládě“, že je nutné výchovou docílit vlastenectví. Aby cítil lásku k vlasti a žil pouze pro vlast. Představuje si to tak, že se bude dítě učit číst studiem knih své země. V deseti letech by měl znát všechny výtvary země. Ve dvanácti má znát její provincie a v patnácti její dějiny. V šestnácti letech musí znát zákony své Země. Také požaduje, aby učitelé byli ve stejné národnosti jako žáci.⁷⁷ U Johna Locka se s láskou k vlasti a vlastenectví nesetkáváme.

⁷² Rousseau, Jean Jacques. 1907. *Emil čili o vychování*. Přerov : nákladem Fr. Bayera a Boh. Smutného, 1907., s. 182.

⁷³ Locke, John. 1984. *Úvahy o výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s.182.

⁷⁴ Tamtéž, s.208.

⁷⁵ Tamtéž, s. 210.

⁷⁶ Tamtéž, s. 209.

⁷⁷ Rousseau, Jean Jacques. *Úvahy o polské vládě* . Praha : OIKOYMENH, 2019., s.26.

2. Lidská přirozenost

Kapitola pojednává o lidské přirozenosti, jak se k ní staví oba myslitelé. Nejdříve se zabývám jejich pohledem na přirozeného člověka a na přirozený stav, zdali ho pojmají identicky, nebo podobně. Dalším tématem této kapitoly je vlastnictví, rovnost a svoboda lidí. Jsou to témata, která vyplývají z pojetí přirozeného stavu u obou myslitelů. Zde primárně vycházím z Rousseauova díla „O nerovnosti mezi lidmi“ a Lockova díla „Druhé pojednání o vládě“.

Na začátek je třeba uvést, co si lze představit pod pojmem „přirozenost“. Podle Sobotky má pojem přirozenost původně dva významy a jsou založeny na úvahách Aristotela. Za prvé je to celek lidskou rukou nedotčených věcí. Podruhé je to charakter všech věcí, který souvisí s bytostným tvarem, formou, která určuje, čím daná věc je.⁷⁸

2.1 Člověk přirozený

Rousseau popisuje vlastnosti přirozeného člověka ještě před tím, než došlo k socializaci ve společnosti. Snaží se o rekonstrukci přirozeného člověka, který prošel na základě socializace, navázání vztahů vývojem v dnešního člověka. Jeho tématem je proměna člověka, která vznikla především tím, že začal žít společensky. Lidé v přirozeném stavu jsou v zásadě dobří. Mají vrozené ctnosti, vlastnost soucitu, empatie a schopnost vcítění.⁷⁹ Ve všem se podle Rousseaua podobá přirozený člověk ostatním tvorům a nezajímá ho budoucnost. Přesto má ale vyšší vlohy, a to schopnost svobodného jednání a schopnost zdokonalování. Rousseau je přesvědčený, že lidská konstituce se měnila závisle na vývoji společnosti a je třeba se dobrat k lidské přirozenosti po jejím odečtení. I přesto, že Rousseau přirovnává původního člověka ke zvířeti, tak se od sebe odlišují. Každé zvíře má pud sebezáchovy stejně jako člověk, ale u zvířete ji koná příroda a člověk ji koná jako svobodný činitel. Druhým rozdílem je schopnost zdokonalování se. Tato schopnost v nás rozvinula naši osvětu, chyby, ctnosti i nectnosti. Divochova, tedy přirozeného

⁷⁸ Sobotka, Milan. [www.encyklopedie.soc.cas.cz](https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/P%C5%99irozenost?msckid=5245af56d15111ec9efbc8e4bda9437a). [Online] <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/P%C5%99irozenost?msckid=5245af56d15111ec9efbc8e4bda9437a>.

⁷⁹ Will Buckingham, a kol. *Knih filosofie*. Praha : Euromedia Group, a. s., 2020. 978-80-242-6597-1., s.158.

člověka přání nepřesahují jeho tělesné potřeby. Jediná dobra, která zná, jsou potrava, samička a odpočinek. Jediné zlo, které zná, je bolest a hlad.⁸⁰ V dějinách člověka hrají roli vášně, které vznikají až postupně. Jsou totiž závislé na představách našich potřeb. Slovem vášně zde Rousseau míní jakási přání, která vychází z našich potřeb. Můžeme si přát jen to, co známe. Divoch téměř žádné vášně nemá, jenom ty, které nepřesahují jeho základní potřeby. Dokonce nezná ani hrůznost smrti.⁸¹ Protože divoch nemá zájem o nic jiného než o svoje potřeby, je podle Rousseaua těžkopádný a hloupý. Divoch myslí málo a prospí celý čas, kdy nemyslí. Téměř jediná starost je jeho vlastní zachování.⁸²

U přirozených lidí podle Rousseaua neexistují vzájemné vztahy. Navázání vztahu totiž předpokládá vstřícnost, která vychází z přirozeného soucitu. Dalším prvkem pro vzájemný vztah je společenská ctnost, která se rodí ze soucitu. Jako důkaz předkládá mateřskou lásku a odpor koně k tomu, aby šlápl na živé tělo. Soucit je základem velkomyslnosti, milostivosti, lidskosti, přátelství. Také i sebeláska je podmínkou vztahu k druhému. V přirozeném stavu se samičky a samci spojovali náhodně podle příležitosti a poté se opouštěli. Matka kojila dítě pro svou potřebu, poté si zvykla je milovat a živila je pro ně. Jakmile děti získaly sílu najít si potravu samy, matku opouštěly a poté se mezi sebou už ani nepoznaly. Lidé v přirozeném stavu neznali úctu, obdiv, ješitnost ani opovržení, neuznávali moje a tvoje, neznali spravedlnost. V polidšťování člověka sehrála velkou roli řeč. Nejdříve byl křik, když člověk volal o pomoc, nebo při bolesti. Řeč se vyvíjela paralelně s důvěrnými vztahy. Důvěrnost se rozvinula s vystoupením z přirozeného stavu a doprovází manželskou a otcovskou lásku. K rozvoji řeči přispěly děti, protože mají větší potřebu komunikovat s matkou než matka s nimi.⁸³

Locke na rozdíl od Rousseaua nerozebírá do hloubky vlastnosti a povahu přirozeného člověka. Také se nezabývá podrobným popisem přirozeného člověka. Locke se zmiňuje, že člověk ve stavu přirozeném má dvě moci. Má moc činit cokoli, co považuje za vhodné pro své zachování v rámci přirozeného zákona a poté moc trestat zločiny, které jsou spáchané proti tomuto zákonu.⁸⁴ Locke se více

⁸⁰ Rousseau, Jean Jacques. *Rozpravy*. Praha : Svoboda, 1989., s. 90–97

⁸¹ Tamtéž, s. 90–97

⁸² Tamtéž, s. 90–97.

⁸³ Sobotka, Milan. *od „Rozpravy o původu nerovnosti“ ke „Společenské smlouvě“*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2015. 978-80-246-2743-4., s. 12–21.

⁸⁴ Locke, J., 1965. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd., s. 103

zabýval přirozeným stavem, který je popsán v další kapitole. V Dopisu o toleranci tvrdí, že lidé chtějí přirozeně žít pospolu a sdružovat se. Tímto si s Rousseauem rozporují, protože Rousseau je naopak názoru, že přirozený člověk nenavazuje vztahy a žije sám.⁸⁵

⁸⁵Rousseau, Jean Jacques. *Rozpravy*. Praha : Svoboda, 1989

2.2 Přírozený stav, rovnost a vlastnictví

Podle Locka je **přírozený stav** stavem před vznikem jakékoliv politické moci. „Je to stav dokonalé svobody řídit svá jednání a nakládat se svým majetkem a osobami, jak považují za vhodné.“⁸⁶ Je to též stav rovnosti.⁸⁷ „Všichni jsou si, ve smyslu moci, vzájemně rovni a nezávislí, nikdo nesmí poškozovat druhého, jeho zdraví, majetek, svobodu, život. Všichni lidé jsou dílem jednoho všemohoucího a nekonečně moudrého tvůrce.“⁸⁸ Lockova teze, že jsou si lidé v přírozeném stavu rovni a jsou svobodní ve svém jednání, se shoduje s Rousseauem. Protože podle Rousseaua právě lidé mají vlastnost svobodně jednat, a tím se liší od zvířat. Podle Rousseaua je stav přírozený stavem, kde jsou si všichni rovni, a jejich společný účel je být člověkem.⁸⁹ Zároveň Rousseau vidí přírozený stav tam, kde lidé žili ještě v souladu s přírodou, neznali řeč, vzájemné vztahy a nebyli žádným způsobem civilizovaní. Přechodem k civilizované společnosti dochází k tomu, že přírozený stav je narušen. Ctnosti se změnily v neřesti. Civilizace způsobila nespravedlnost a zotročení.⁹⁰ Locke nevnímá přírozený stav v době, kdy neexistovali mezi lidmi vzájemné vztahy. Přírozený stav vztahuje na dobu před utvořením politické moci. Taktéž v Lockově spisech nenajdeme názory o zkaženosti lidstva způsobené civilizací. Oba myslitelé se odlišují ve svém vnímání světa. V jedné základní věci by došli k stejnému závěru. Nepovažují současný svět své doby za stav přírozený.

Rousseau tvrdí, že v jeho současnosti již rovnost mezi lidmi není. Rozlišuje dva druhy nerovnosti. První druh je přírozený nebo tělesný, protože je vytvořený přírodou a spočívá v rozdílnosti věku, zdraví, tělesných sil a vlastností ducha a duše. Druhým druhem nerovnosti je nerovnost mravní a je podložena nebo alespoň schválena souhlasem lidí.⁹¹ Zde se s Lockem shoduje. Podle Locka si nejsou lidé od své přirozenosti rovni svými schopnostmi a ctnostmi.⁹² To znamená, že mají jiné tělesné síly, vlastnosti, ctnosti.

Podle Rousseaua byl prvním krokem k nerovnosti a nectnosti to, když se stal někdo nejváženějším tím, že buď lépe zpíval, tančil, byl nejjobratnější,

⁸⁶ Rousseau, Jean Jacques. *Rozpravy*. Praha : Svoboda, 1989., s. 30.

⁸⁷ Tamtéž, s. 30.

⁸⁸ Tamtéž, s. 32.

⁸⁹ Rousseau, J. J., 1949. *O původu nerovnosti mezi lidmi*. Praha: Svoboda., s. 6.

⁹⁰ Will Buckingham, a kol. *Kniha filosofie*. Praha : Euromedia Group, a. s., 2020. 978-80-242-6597-1., s.158.

⁹¹ Tamtéž, s. 55.

⁹² Locke, J., 1965. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd., s. 103.

nejsilnější nebo nejvýmluvnější. Z toho pak vyšla také ješitnost, opovrhování, hanba i závist.⁹³ Jakmile jeden člověk potřeboval pomoc od druhého a zpozoroval, že je užitečné, aby jeden měl zásoby pro dva, rovnost zmizela. Zavedlo se **vlastnictví**, jehož následkem je konkurence a soupeření, rozpor zájmů a vždy skryté přání získávat na úkor druhých.⁹⁴ Právo vlastnictví bral negativně, bylo to něco, co bylo naprosto revoluční. „Onen člověk, který obsadil jistý kus pozemku prohlásil: Tohle je mé! A našel dost prostoduchých lidí, kteří mu to uvěřili, byl skutečným zakladatelem občanské společnosti. Kolika zločinů, válek, vražd, běd a hrůz bylo by lidstvo ušetřeno, kdyby byl někdo vytrhl kůly, zasypal příkopy a zavolal na své druhy: chraňte se poslouchat toho podvodníka, jste ztraceni, jestliže zapomenete, že ovoce patří všem a země žádnému.“⁹⁵ Zavedení soukromého vlastnictví bylo podle Rousseaua první revolucí v proměně člověka. Rousseau píše, že vlastnictvím vniká sociální nespravedlnost. Stejně vnímá vlastnictví i jako nutného průvodce civilizace. Obecný souhlas je základem spravedlnosti tak, že pokud někdo někomu křivdí, tak se týká všech členů a msta se změní v zákonitý trest.⁹⁶ Zatímco Locke vnímá vlastnictví člověka jako přirozené, dané od Boha. „Bůh daroval vlastnictví země všem lidem, je to společné. Každý člověk má vlastnictví své osoby. Práce, například při trhání jablek, člověku přivlastňuje jablka ze společného vlastnictví.“⁹⁷

Pojem **svobody** Locke vysvětluje takto: „Svoboda člověka je v tom, že je svobodný od veškeré vyšší moci na zemi, není pod vůlí, nebo zákonodárnou autoritou člověka, ale platí pro něj jen přirozený zákon. Svoboda člověka ve společnosti je v tom, že není pod žádnou jinou zákonodárnou mocí než tou, jež byla zřízena dohodou ve státě.“⁹⁸ Rousseau píše, že svoboda je u člověka první ze všech statků. Člověk svobodný dělá jen to, co může, a to, co se mu líbí.⁹⁹ Podle jeho názoru se člověk narodil jako svobodný, ale všude je v okovech.¹⁰⁰ U Locka je výjimkou rovnosti a svobody **otroctví**. Otroctví je pouze jen v jednom případě

⁹³ Locke, J., 1965. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd., s. 94.

⁹⁴ Rousseau, J. J., 1949. *O původu nerovnosti mezi lidmi*. Praha: Svoboda., s. 96.

⁹⁵ Tamtéž, s. 88.

⁹⁶ Sobotka, M., 2015. *od „Rozpravy o původu nerovnosti“ ke „Společenské smlouvě“*. Praha: Nakladatelství Karolinum. s. 17.

⁹⁷ Locke, J., 1965. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd., s. 45.

⁹⁸ Tamtéž, s. 42.

⁹⁹ Rousseau, Jean Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov : nákladem Fr. Bayera a Boh. Smutného, 1907., s. 110.

¹⁰⁰ Will Buckingham, a kol. *Kniha Filozofie*. Praha : Euromedia Group, a. s., 2020., s. 156.

možné a správné a nazval ho dokonalým otroctvím. „To je, když někdo někomu propadl svým životem pro nějaký čin, může odložit jeho usmrcení a užívat jeho služeb ke svým potřebám a nečiní na něm bezpráví.“¹⁰¹ Totiž Locke má velmi zajímavý a nevšední názor, co se týká trestání lidí. Ty, kteří se provinují proti přirozenému zákonu, může potrestat kdokoliv, a to úměrně jejich činu. To znamená, že pokud někdo někoho zavraždí, kdokoliv má právo vraha zabít. Zároveň pokud klidným a uváženým činem nebo slovem někdo ohrozí druhého na životě, tak podle přirozeného zákona se má člověk zachovat. Když nemohou být zachováni všichni, dává se přednost nevinnému, má tedy právo zabít toho, kdo proti němu svolal válku. Tomu říká Locke válečný stav.¹⁰² Tento jeho názor Rousseau nikde nesdílí, ani se k němu nevyjadřuje.

Podle Locka jsme si všichni rovni, ale v moci otcovské je to jinak. Rodiče mají nad dětmi nadvládu, pravomoc. Rodič má již od Adama s Evou závazek, přirozený zákon, a to děti zachovat, vychovat a žít. Mají vzdělávat ducha, řídit jejich jednání, protože jsou nevědomé. Taktéž mají závazek o ně pečovat. Dítě dospívá a nabývá svobody kolem 21. roku života. Dospěje i tím, že zná přirozený zákon, řídí se jím a má svou vůli. Děti mají povinnost ctít své rodiče a mít k nim úctu.¹⁰³ „Otcové předávají svůj majetek jako dědictví dětem, ale tím je zavazují podmínkám, za kterých je měl on sám, čímž tím dědictvím zavazuje i své děti, které se podřizují politické moci.“¹⁰⁴ Jelikož je syn od narození svobodný, nemusí být pod stejnou vládou, jako jeho otec, může vyslovit nesouhlas, tím pádem ale přichází o dědictví.¹⁰⁵ Právě od toho Locke odvozuje i tezi, že monarchie se zdá pro lidi nejlepší, jelikož jsou již od mala zvyklí na vládu jednoho, svého otce.¹⁰⁶ K této tezi se ale vyjadřuje Rousseau, který toto tvrzení neguje. „Protože z otcovské autority mnozí odvozuji absolutistickou vládu i společnost, stačí ukázat, že na světě není nic vzdálenějšího divokému duchu despotismu než jemnost této autority.“¹⁰⁷ Totiž otec hledí spíše na prospěch a dobro svého dítěte než na svůj užitek. Podle přirozeného zákona je otec pánem dítěte jen do chvíle, kdy dítě jeho pomoc potřebuje.¹⁰⁸ V této

¹⁰¹ Locke, J., 1965. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd., s. 43.

¹⁰² Tamtéž, s. 38.

¹⁰³ Tamtéž, s. 61.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 61.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 101.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 87.

¹⁰⁷ Rousseau, J. J., 1949. O původu nerovnosti mezi lidmi. Praha: Svoboda., s. 107.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 107.

myšlenice se Locke a Rousseau shodují. I Locke tvrdí, že otcovská nadvláda trvá pouze do doby, kdy je dítě dospělé, zná přirozený zákon a má svou vůli.¹⁰⁹

Člověk má podle Rousseaua jedinou přirozenou ctnost, kterou je soucit. Je přirozeným citem, který tím, že v každém jedinci oslabuje lásku k sobě, přispívá k ochraně celého druhu. Soucit lze pozorovat i u zvířat. V přirozeném stavu nahrazuje zákony, mravnost i ctnost s tou výhodou, že se nikdo nepokouší neposlechnout jeho sladký hlas. Soucit lidem vnuká zásady přirozeného dobra. „Konej své dobro tak, abys co možná nejméně uškodil druhému.“¹¹⁰ Locke sice přímo nepopisuje konkrétní přirozenou vlastnost člověka, ale upozorňuje nás, že musíme pečlivě pozorovat, s jakými vlohami se dítě narodilo. Máme je nadále rozvíjet a později určit, k čemu se hodí. Pokud bychom chtěli rozvíjet jiné vlohy, s jakými se dítě narodilo, tak je to zbytečné. Nelze změnit povahu dítěte tak, že z hlučného uděláme tiché, z veselého přemýšlivé, aniž bychom mu ublížili. „Bůh vtiskl každé lidské duši jisté charakteristické vlastnosti, které – podobně jako postavu – je však možno trochu vylepšit, ale sotva zcela změnit nebo převrátit. Proto ten, kdo se zabývá dětmi, by měl dobře studovat jejich povahu a schopnosti a často pokusy zjišťovat, kterým směrem se rády obracejí a co jim prospívá.“¹¹¹

Dále Rousseau říká, že rozdíly, které vidíme mezi lidmi, považujeme za přirozené. Ty jsou však pouze dílem zvyků a různých způsobů života, které lidé přijali ve společnosti.¹¹²

¹⁰⁹ Locke, J., 1965. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd., s. 71.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 80–81.

¹¹¹ Locke, John. 1984. *Úvahy o výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 11–112.

¹¹² Rousseau, J. J., 1949. *O původu nerovnosti mezi lidmi*. Praha: Svoboda., s. 84.

3. Společenská smlouva

Společenskou smlouvu lze definovat jako teorii, že stát a společnost vzniká na základě smlouvy mezi lidmi, kteří jsou rovnoprávní, svobodní a schopni dalšího zdokonalení. Teorie společenské smlouvy dále předpokládá, že se smluvně přenesou suverénní práva jedinců na vybraného jedince a jeho prostřednictvím na stát, který jim zaručuje ochranu před vnitřním rozvratem nebo vnějším nepřítelem.¹¹³ Touto problematikou se zabýval John Locke ve svém díle „Dopis o toleranci“, ale především v díle „Druhé pojednání o vládě“. Také Rousseau řešil dané téma, a to přímo z názvu díla vyplývá „O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva“. Též se tohoto tématu dotýká i ve spise „Pojednání o původu a příčinách lidské nerovnosti“.

3.1 Pojetí společenské smlouvy

Rousseau píše, že **společenská smlouva** je dohoda, smlouva, a může být i nevýslovná. Je to dohoda o vzájemné rovnosti mezi jedinci, kteří utváří společnost. Zároveň začíná nejdříve koncepcí nezczitelných práv člověka, což bylo později takto pojmenováno. V této polemice dokazuje, že není možné, aby lidé zczili svou suverenitu. Také není možné, aby se člověk druhému „prodal“. Pokud to činí, je to nezákonné a znamená to vzdát se svých práv, hodnosti a svých povinností. Je to poukaz na nelegitimnost smluv. Otroctví a právo si vzájemně odporují. Píše, že ať se jedná o poddanství založené na zajištění fyzických potřeb nebo v právu vítěze nad poraženým, je to legitimizováno mlčenlivým souhlasem poddaných. Vždy se ale jedná o práva odporující přirozenosti člověka. Lidé si zvykli na „otrocké okovy“, protože jsou zbabělí a dávají přednost klidu před svobodou.¹¹⁴ Dále pokračuje a definuje společenskou smlouvu ve své podstatě: Každý z nás dává svou osobu a všechnu svou moc pod nejvyšší řízení obecné vůle. I přesto, že „dávat se“ znamená případ „zčení se“, tak pokud se dávají vzájemně všichni všem, není to podřízení ani otroctví, ale je to rovnoprávnost, vzájemnost a ta se vyjadřuje obecnou vůlí. Obecná vůle v Rousseauově pojetí znamená shodu vůlí členů společenství.¹¹⁵

¹¹³ Horák, P, 2017. *Sociologická encyklopedie*. [Online] Available at: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Smlouva_spole%C4%8Densk%C3%A1 [Přístup získán 4. 5. 2022].

¹¹⁴ Sobotka, Milan. *od „Rozpravy o původu nerovnosti“ ke „Společenské smlouvě“*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2015., s. 32–33.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 35.

Jako druhou zásadu společenské smlouvy uvádí, že pokud chceme zajistit blaho všech, nesmí být žádný člověk příliš bohatý a ani příliš chudý. Totiž pokud jsou velké rozdíly, vidí v tom příčinu rozvratu státu.¹¹⁶

John Locke vnímal společenskou smlouvu za jiným účelem. Jedná se o smlouvu, která je svobodným rozhodnutím člověka uzavřít dohodu s jinými, za účelem utvoření společenství pro ochranu života, majetku, svobody a klidného života před těmi, kteří v jejich společenství nejsou. U obou myslitelů se tedy jedná o dohodu, která u jednoho má účel ve vzájemné rovnosti a u druhého účel ochrany.

Locke dále pokračuje a píše, že se v takovém společenství každý člen zavazuje podřídit vůli většiny. Význam vidí v tom, že v přirozeném stavu jsou sice všichni svobodní a sobě rovni, ale zároveň je provází nejistota, hrozba narušení práv a nemožnost jejich efektivní ochrany.¹¹⁷

Pokud se vrátím k pojmu obecné vůle u Rousseaua a srovnám ji s tezí od Locka, že se člen zavazuje podřídit vůli většiny, najdu shodu. Podle Rousseaua lid svou obecnou vůlí zakládá suverenitu, která se ztělesňuje ve státním tělese-suverénovi, který nemůže být nikým zastoupen a nemůže se vzdát svých pravomocí. V českém překladu se „souveraineté“ překládá totiž jako svrchovaná moc.¹¹⁸ To znamená, že lid na základě obecné vůle zakládá svrchovanou moc, která má moc vykonávat zákony a udržovat občanskou svobodu. Z toho vyvozují, že i u Rousseaua se lid podřizuje obecné vůli, která je shodnou vůlí ve společenství.

3.2 Stát, vláda, moc

„Vláda je těleso, které zprostředkovává moc mezi poddanými a svrchovanou mocí ke vzájemné shodě. Svrchované moci náleží vykonávat zákony a udržovat občanskou i politickou svobodu.“¹¹⁹ Takto definuje vládu Rousseau. Locke píše, že stát je nezávislé společenství, které má vládnout podle prohlášených a přijatých zákonů. Účelem vlády je zachovávat vlastnictví.¹²⁰ V účelu vlády si

¹¹⁶ Sobotka, Milan. *od „Rozpravy o původu nerovnosti“ ke „Společenské smlouvě“*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2015., s. 41.

¹¹⁷ Filipek, Jakub. www.wiki.iurium.cz. [Online].

¹¹⁸ ¹¹⁸ Sobotka (2015), s. 36.

¹¹⁹ Rousseau, J. J., 2002. *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*. Praha: Aleš Čeněk., s. 74.

¹²⁰ Locke, J., 1965. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd., s. 106–114.

Rousseau a Locke rozporují. Rousseau vidí přínos vlády zejména v udržování občanské a politické svobody. Locke vidí jako účel vlády zachovávat vlastnictví.

Rousseau dále píše, že každé svobodné jednání je prováděno dvěma silami. Jedna je síla mravní, která určuje konání vůle, a druhá je síla fyzická, která je koná. Na stejném principu je rozdělena moc ve státě. Dělí ji na moc zákonodárnou, která patří lidu a má mravní sílu, a poté moc výkonnou, která má fyzickou sílu. Pokud tyto dvě moci ji nedělí na různé složky. „Politická moc je právo dávat zákony s tresty smrti, tresty pro úpravu a zachování vlastnictví a užívat sílu společenství při provádění takových zákonů a při obraně státu proti vnějšímu bezpráví a vše toto pro veřejné dobro.“¹²¹ Ve své podstatě bych řekla, že jejich dělení se sice na první pohled neslučuje, ale já v nich vidím shodu. V obou výkladech moci je důraz na obranu daného společenství pomocí zákonů, které vykonává moc.

Dále Rousseau vysvětluje, že je rozdíl mezi vládou a představiteli vlády. Vládní těleso může mít méně členů. Úředník má tři druhy vůle. První vůle je osobní, která plní funkci k osobnímu prospěchu. Druhou vůli mají společně všichni úředníci a nese se ku prospěchu vlády, nazývá ji stavovská vláda. Posledním typem je vůle národa, je svrchovaná a obecná vzhledem ke státu jako celku a k vládě jako části celku. Podle přirozeného pořádku se tyto vůle stávají neúčinnějšími tím, čím více se soustřeďují. Obecná vůle je tedy nejslabší, protože je nejtěžší, aby se všichni ve své vůli shodovali. Poté je stavovská vůle, a nakonec je neúčinnější a nejpřednější vůle jednotlivce. V návaznosti na to se Rousseau dostává do řešení monarchistického zřízení státu pomocí těchto třech typů vůle. Pokud tedy má vládu v rukou jednotlivce, tak je vůle stavovská a jednotlivá dokonale sloučena. Také i vůle stavovská v tomto případě dosahuje nejvyššího stupně intenzity, jak je to jen možné. Tím pádem používání síly závisí na stupni vůle. Když je jeden vládce, tak se absolutní síla vlády nemění a vláda jednotlivce je neúčinnější. Královská vláda neboli monarchie je nejobyčejnější vládou, veškerá moc se soustřeďuje v rukou jednotlivce a ten dává moc všem ostatním.¹²² Rousseau kritizuje vládu dědičného krále, protože pokud bude tento zákon přijat, tak mohou říct lidé své svobodě

¹²¹ Locke, J., 1965. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd., s. 30.

¹²² Rousseau, J. J., 2002. *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*. Praha: Aleš Čeněk., s. 81–82.

navždy sbohem. Moc a vládu si budou přebírat bez přerušení a národ nebude mít možnost projevit nesouhlas nebo touhu po změně.¹²³

Rousseau pokračuje dál a vysvětluje, že logicky tedy čím více je úředníků, tím méně se soustřeďuje a vláda slábne. Pokud se jedná o demokracii, tak ta nastává, když svrchovaná moc svěří vládu celému národu, takzvané většině. Nakonec je více úředníků než prostých občanů. Pokud mluvíme o pravé demokracii a bereme to označení v přímém významu, tak Rousseau říká, že nikdy nebyla a ani nikdy nenastane. Jednoduše není přirozené, aby velký počet lidí vládl menšímu. Aristokracie nastává, když se vláda soustřeďuje mezi několika málo lidí, takže je více prostých občanů než úředníků.¹²⁴ Zároveň tvrdí, že nejlepším a nejpřirozenějším řádem je, když vládou nejmoudřejší, pokud budou vládnout ve prospěch obyvatelstva, nikoliv jen pro ten svůj.¹²⁵

Locke rozlišuje tři typy vlády: monarchie, oligarchie a demokracie. Monarchie je vláda jednoho, který svůj úřad dědí nebo je zvolen. Oligarchie je vláda malého počtu lidí, kteří svůj úřad dědí nebo jsou voleni. Nakonec je demokracie, což je vláda všech, kde každý rozhoduje a úředníci mají za úkol dohlížet na dodržování daných rozhodnutí. Všechny tyto typy vlád jsou si vzájemně rovnocenné.¹²⁶ Poté se vyjádřil ještě krátce k monarchii. „Monarchie se zdá lidem nejlepší, protože byli odjakživa zvyklí na moc otcovskou.“¹²⁷ Tuto tezi také zmiňuje Rousseau s tvrzením, že to tak nemůže být, protože nelze srovnat jemnou otcovu autoritu s despotismem monarchy.

Dále Locke dělí i moc na tři typy: moc otcovská, moc politická a moc despotická. Moc otcovská je i přesto, že jsme si všichni rovni, jiná. Rodiče mají nad dětmi nadvládu. Později, až děti dosáhnou rozumu a určitého věku, tak se z nadvlády uvolní. Zde má člověk již od Adama s Evou závazek vůči dětem. Má je zachovat, vychovat, živit a vést k dobru. Politická moc je moc, kterou měl každý v přirozeném stavu, ale rozhodl se ji odevzdat vládě, aby mu zachovala vlastnictví.

¹²³ Rousseau, Jean Jacques. *Úvahy o polské vládě*. Praha : OIKOYMENH, 2019. s. 58.

¹²⁴ Rousseau, J. J., 2002. *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*. Praha: Aleš Čeněk., s. 81–82.

¹²⁵ Tamtéž, s. 90.

¹²⁶ Filipek, Jakub. www.wiki.iurium.cz. [Online].

¹²⁷ Locke, J., 1965. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd., s. 87.

Nakonec je třetí moc despotická, která je libovolná a neomezená. Má moc vzít druhému život, když chce, a lidé nemají své vlastnictví.¹²⁸

Stát je společenství lidí, které bylo ustanoveno jenom kvůli rozvíjení občanského blaha a zachování. Má tedy pečovat o jejich život, svobodu, tělesné zdraví, pozemky, peníze. Státní úředník má povinnost zachovat všem lidem spravedlivé vlastnictví věcí, které náleží životu. Nesmí ale zasahovat do duchovní spásy, jeho funkce se týká pouze občanského blaha. Jeho moc je jen donucovací, a proto nemá zasahovat do péče o duši.¹²⁹

Locke také dělí, podobně jako Rousseau, politickou moc na federativní, zákonodárnou a výkonnou. Právě na oddělení pravomocí stojí legitimní vláda. Zákonodárná moc je nejvyšší, protože má konečnou pravomoc nad tím, jakým způsobem bude síla použita pro společenství. Zákonodárce je vázán na přírodní zákon a to, co dělá, jsou zákony podporující cíle přirozeného práva a určují vhodné tresty. Výkonná moc poté právo vymáhá. Poslední moc nazývá federativní. Je to právo jednat mezinárodně v souladu s přírodním zákonem. Země jsou vůči sobě ve stavu přírodním, a proto musí dodržovat přírodní právo a mohou se vzájemně trestat za porušení toho zákona vedoucího k ochraně práv obyvatelstva.¹³⁰

Rousseau dále píše, že když se vláda zmocní svrchované moci, tak se společenská smlouva ruší. Obyčejní občané jsou donuceni, ale nejsou vázáni k poslušnosti. To samé nastane také, když se členové vlády zmocní jednotlivé vlády, které může zastávat jen vláda, a poté nastává zmatek. Tím pádem totiž porušují zákony. Zároveň ale říká, že zánik je přirozeným a neodvratným údělem každé vlády, ať je jakákoliv.¹³¹

Locke rozlišuje mezi zánikem společnosti a zánikem vlády, zatímco Rousseau o zániku společnosti nemluví. Zánik společnosti, jak píše Locke, nastává jedině vpádem cizí síly, která ji přemůže. Tím pádem skončí i vláda. Zároveň změna legislativy může vést k rozpadu vlády. Podle něj legislativa udržuje lid v míru.¹³²

¹²⁸ Locke, J., 1965. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd., s. 132.

¹²⁹ Locke, J., 2000. *Dopis o toleranci*. Brno: Atlantis., s. 48.

¹³⁰ Neznámý. [www.cs.edustanford.com](https://cs.edustanford.com). [Online] 2016. <https://cs.edustanford.com/5796314-lockes-political-philosophy>.

¹³¹ Rousseau, J. J., 2002. *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*. Praha: Aleš Čeněk., s. 113–114.

¹³² Locke, J., 1965. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd., s. 157.

3.3 Církev, náboženství a stát

John Locke odděluje náboženskou a politickou sféru. Církev je dobrovolný, svobodný a přístupný útvar všem. Je veřejnou společností. Vznikla na základě dobrovolného souhlasu k tomu, aby se lidé mohli společně modlit a projevovat svou víru. Zformuloval argumenty pro náboženskou snášenlivost. Církev se má starat o duchovní život věřících. V žádném případě nemá právo uplatňovat násilí kvůli občanským záležitostem, protože výkon násilí má v moci vláda. Církev a vláda se mají vzájemně tolerovat, nezasahovat vzájemně do svých záležitostí a mají být oddělené. Tímto jasně definuje, že církev a vláda mají být oddělené. Jako další argument Locke uvádí, že je každý člověk schopný pečovat o svou duši sám a také je zodpovědný za své spasení. Spása je věcí opravdové víry, niterného přesvědčení každého člověka. Vládce nebo úředník se nemá vměšovat do církevního života, pokud nenarušuje svobodu a veřejné blaho. Také nesmí zákon zakazovat v církvi to, co je běžně občanům v životě dovoleno. Základem pravé církve je tolerance. Úkolem pravého náboženství je řídit lidské životy v souladu se zásadami ctnosti a zbožnosti. Tudíž nemá za úkol usilovat o nadvládu církve nebo stavět na odív vnější nádheru. „Pravé náboženství spočívá ve vnitřním přesvědčení mysli a přirozenost ducha je taková, že jej nelze k ničemu nutit násilím.“¹³³

Rousseau rozlišuje náboženství na tři druhy. Za prvé je to náboženství člověka, náboženství občana, třetí druh náboženství je spojen s římskokatolickým vyznáním. Náboženství občana je ve vztahu ke společnosti. Pojímá to tak, že každá země má svého Boha, své vyznání, a je tím pádem sjednocená. Spojuje je láska k Bohu a láska k zákonům. Poskytuje politickou stabilitu a společenskou solidaritu. Tento druh náboženství se vyskytoval zejména v antických dobách, když vládla teokracie a vládli bohové, nikoliv králové. Dalším typem je náboženství člověka, které je omezeno na vnitřní uctívání Boha, nemá vztah ke společnosti nebo k hranicím státu. Je to dle Rousseaua forma uctívání bez křesťanské nauky. To je pravé křesťanství.¹³⁴ Posledním typem je náboženství spojené s římskokatolickým vyznáním. V tomto bodě se shoduje s Lockem, když tvrdí, že **církev** nesmí zasahovat do vládních záležitostí a naopak. Také kritizuje církev. Problém vidí v tom, že dané společenství se považuje spíše za občany církve, nikoliv státu. Následkem toho vzniká dvojí zákonodárství, které způsobuje, že občan má dvě

¹³³ Locke, J., 2000. *Dopis o toleranci*. Brno: Atlantis., s. 43–48.

¹³⁴ Bertram, Christopher. *Rousseau and the Social Contract*. 2004., s. 183.

autority: církev a vladaře. Člověk nemůže být občanem a zároveň zbožným.¹³⁵ Jeho kritika církve dále pokračuje slovy, se kterými by se do této míry pravděpodobně Locke neztotožňoval. Rousseau totiž říká, že křesťanství hlásá otroctví a praví křesťané jsou stvořeni k tomu, být otroky. Pouze, kdyby byli všichni bezúhonní, stejně dobří křesťané, tak by se jednalo o dokonalé společenství. To ale není možné, protože i křesťané jsou obyčejní lidé, kteří mají vášně.¹³⁶

Rousseau v díle „Emil čili o výchování“ popisuje ještě jeden typ náboženství, a to přirozené náboženství. Především představuje myšlenku, že vše, co potřebujeme k víře, máme uvnitř sebe a nepotřebujeme k ní vnější zdroje.¹³⁷ Podobný pohled má i John Locke, když tvrdí, že spása je věcí opravdové víry, niterného přesvědčení a každý člověk je schopen pečovat sám o svou duši. Rozhodně ale ne ve smyslu, že by člověk nepotřeboval ke své víře křesťanství, jak to zamýšlel Rousseau. Locke věřil, že jedinou cestou k dokonalému štěstí je náboženství a křesťanství představuje jediný způsob, jak toho docílit.¹³⁸ Tímto si v náhledu na křesťanství jasně rozporují.

Zajisté ale lze zkonstatovat, že oba myslitelé byli věřící v Boha. Locke vysvětluje v díle „Esej o lidském chápání“, že jsme schopni poznávat, že Bůh existuje. Staví to na následné argumentaci. Člověk ví, že sám existuje a že je něčím. Není možné, aby popřel vlastní existenci. Také ví, že nicota nemůže vytvořit nějaké jsoucno. Je to důkaz o tom, že od věčnosti něco existovalo. Protože co tu nebylo od věčnosti, muselo mít někde počátek a muselo to být způsobeno něčím jiným. Dále také je zřejmé, že to, co mělo od něčeho počátek, musí mít všechno to, co je v něm od jiného jsoucna. Musí to být vše z toho samého zdroje. Takže věčný zdroj všeho jsoucna musí být zdrojem všeho. Ten zdroj je také vědoucí. Nakonec jako poslední bod napsal „A je to Bůh.“¹³⁹

¹³⁵ Rousseau, J. J., 2002. *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*. Praha: Aleš Čeněk., s. 150 (kniha II.).

¹³⁶ Tamtéž, s.154 (kniha IV.).

¹³⁷ Rousseau, Jean Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov : nákladem Fr. Bayera a Boh. Smutného, 1907, s. 345 (kniha IV.).

¹³⁸ Sládek, Ondřej. [www.profil.muni.cz. \[Online\] http://profil.muni.cz/reценze/sladek_fil_nab_jlocka.html](http://profil.muni.cz/reценze/sladek_fil_nab_jlocka.html)

¹³⁹ Locke, John. *Esej o lidském chápání*. Praha : OIKOYMENH, 2012., s. 651–653.

Závěr

Cílem práce bylo srovnat jednotlivé myšlenky a názory J. J. Rousseaua a Johna Locka na vybraná témata, kterými se zabývali. Také jsem cílila k teoretickému přehledu jejich názorů a pohledů.

V oblasti výchovy se mi srovnávalo dobře, protože Rousseau několikrát ve svém díle zmiňoval Locka a jeho pohled, se kterým buď souhlasil, nebo nesouhlasil, a také většinou vysvětlil i své důvody. V tématu výchovy k tělesné zdatnosti je patrné, že John Locke vychází i ze svého lékařského vzdělání a jeho doporučení jsou zdůvodněna právě ochranou zdraví ratolestí. To sice Rousseau věděl, ale i přesto nesouhlasil například s Lockovým zákazem pít vodu po fyzické aktivitě. Nedávalo mu to smysl a zkritizoval ho. Oba se ale shodli, ačkoliv každý z nich popisoval výchovu dítěte v jiném prostředí, že je potřeba děti vést k pohybu a fyzické zdatnosti. Plně se shodli v tom, že má jejich kluk umět nějaké řemeslo a že je to důležité v rozvíjení motoriky. Zajímavostí, která mě překvapila, byl jejich společný náhled na konzumaci masa u dětí. Ani jeden ho totiž nedoporučil a oba jsou pro to, aby dítě maso nejedlo vůbec. To, v čem se neshodli, byl názor na vhodnost čtení bajek pro děti. Rousseau vysvětluje, že nejsou vhodné, protože dítě nepochopí pointu bajky a může si vzít příklad ze záporné postavy. Locke naopak doporučuje bajky jako první literaturu, kterou děti mohou číst. Naopak jim prý poskytují zábavu a dospělým možnost k úvahám. Nakonec oba myslitelé mají podobný náhled na výchovu. Podle Locka má být učení hrou, navrhuje, aby se dítě učilo číst pomocí hry s kostkami. Rousseau se také vyjádřil, že dětství má být hrou a veselou zábavou.

V tématu lidské přirozenosti byl úkol srovnání trochu náročnější. Tentokrát již Rousseau nikde neodkazoval přímo na Locka a ani jeden z nich nenapsal samostatné dílo na téma přirozenosti. Každopádně přirozený stav oba vnímali podobně. Locke vidí přirozený stav jako stav před vznikem politické moci, je to stav dokonalé svobody lidí řídit svá jednání. Rousseau vidí přirozený stav tam, kde lidé ještě žili v souladu s přírodou, neměli vzájemné vztahy a nebyli civilizovaní. V závěru se shodují. Jejich současný svět nepovažují za stav přirozený. Pojem vlastnictví vnímali ale oba jinak. Locke chápal vlastnictví jako dar od Boha, Rousseau bral vlastnictví negativně a jeho vznik považoval za největší neštěstí lidstva. V otázce vzájemných vztahů a lidské přirozenosti si myslitelé odporují.

Podle Locka je lidskou přirozeností, že lidé chtějí žít pospolu a sdružovat se. To ale nesouhlasí s Rousseauem. Je totiž toho názoru, že lidé v době přirozeného stavu spolu nenavazovali vztahy, byli autonomní, každý byl sám za sebe a byli především dobří. Pokud se sdružovali, tak za účelem rozmnožování a k tomu ještě náhodně.

Společenskou smlouvu vnímají oba jako dohodu, ale každý z nich za jiným účelem. Rousseau uvádí, že společenská smlouva je utvořena za účelem vytvoření společnosti a opírá se o rovnost lidí. Locke mluví o společenské smlouvě jako o dohodě lidí, kteří utvářejí společnost. Je to dohoda, která má za účel ochranu života, majetku, svobody a klidného života. V definici vlády se opět neshodují v jejím hlavním účelu. Rousseau vnímá účel vlády především jako zajištění občanské a politické svobody lidí. Podle Locka je účelem vlády zachování vlastnictví. Stejným způsobem oba filosofové rozlišují typy vlád na demokracii, oligarchii, monarchii. Rousseau označuje Lockovu oligarchii za aristokracii. V jednom bodě ale přeci jen Rousseau zmiňuje názor Locka, ačkoliv přímo nepíše jeho jméno. Rousseau si stěžuje na názor, že monarchie je lidem přirozená, protože jsou od mala zvyklí poslouchat jednu autoritu – otce. Tuto tezi kritizuje, protože nepřipouští, že by se jednalo o tentýž princip autority. Monarcha je despotický, ale otcova autorita je jemná. Co se týče otázky, kterou vládu považují Locke a Rousseau za nejlepší, tak jednoznačnou odpověď nedostaneme. Locke vidí všechny formy vlád jako rovnocenné a Rousseau říká, že nejlepší vládou je ta, ve které vládnu ti nejmoudřejší ve prospěch občanů.

V názorech na církev a vládu mají podobný názor. Tvrdí, že církev a vláda mají být oddělené a vzájemně si nezasahovat do svých záležitostí. V oblasti náboženství by se ale jistě neshodli, pokud bychom se jich zeptali na názor na křesťanství. Rousseau kritizuje křesťanství. Podle něj hlásá otroctví a praví křesťané jsou stvořeni k tomu, být otroky. Locke v křesťanství vidí naopak jedinou možnou cestu k dokonalému štěstí.

Myslím si, že se mi povedlo poskytnout přehled názorů a myšlenek obou filosofů a vzájemně je srovnat. Během čtení a následném psaní práce jsem byla překvapena nad některými názory. Například téma konzumace masa u dětí, otcovství a monarchie, nakonec mě také překvapil názor na křesťanství. Také jsem si všimla jedné zajímavé věci. Když Rousseau hlásá heslo „zpět k přírodě“, vybavím si dnešní pojetí přirozenosti, jak ho vnímáme dnes. V dnešní době máme také tendence navrátit se zpět k přírodě. V budoucnu by mohla práce sloužit jako

přehled myšlení J. J. Rousseaua a J. Locka pro studenty základů společenských věd nebo filosofie. Také může někomu pomoci v hlubším pochopení myšlenek obou autorů a udělat si lepší obrázek o nich samotných. Ocenila bych, kdyby práce někoho přiměla také k přečtení děl, ze kterých jsem sama vycházela. Četba byla velmi přínosná pro mě i do budoucna, například, když budu sama děti vychovávat. Řekla bych, že vliv těchto děl nelze popřít. Mají vliv nejen na mou osobu, ale ovlivnily i svět.

Seznam citované literatury

1. Bertram, Christopher. *Rousseau and the Social Contract*. 2004.
2. Buckingham Will, a kol. *Kniha filosofie*. Praha : Euromedia Group, a. s., 2020. 978-80-242-6597-1.
3. Filipek, Jakub. www.wiki.iurium.cz. [Online] https://wiki.iurium.cz/w/John_Locke#:~:text=Jeliko%C5%BE%20%C4%8Dlov%C4%9Bka%20v%20p%C5%99irozen%C3%A9m%20stavu%20nelze%20podrobit%20politick%C3%A9,%C5%BEivota%20p%C5%99ed%20ostatn%C3%ADmi%2C%20kte%C5%99%C3%AD%20v%20tomto%20spole%C4%8Denstv%C3%AD%20nejsou.
4. Horák, Petr. Sociologická encyklopedie. [Online] 2017. [Citace: 4. 5 2022.] https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Smlouva_spole%C4%8Densk%C3%A1.
5. Locke, John. *Úvahy o výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984.
6. Locke, John. *Druhé pojednání o vládě*. Praha : Nakladatelství československé akademie věd, 1965.
7. Locke, John. *Dopis o toleranci*. Brno : Atlantis, 2000. 80-7108-202-3.
8. Locke, John. *Esej o lidském chápání*. Praha : OIKOYMENH, 2012. 978-80-7298-304-9.
9. Locke, John. *Esej o lidském chápání*. Praha : OIKOYMENH, 2012. 978-80-7298-304-9.
10. Rousseau, Jean Jacques. *O původu nerovnosti mezi lidmi*. Praha : Svoboda, 1949.
11. Rousseau, Jean Jacques. *Emil čili o vychování*. Přerov : nákladem Fr. Bayera a Boh. Smutného, 1907.
12. Rousseau, Jean Jacques. *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*. Praha : Aleš Čeněk, 2002.
13. Rousseau, Jean Jacques. *Úvahy o polské vládě*. Praha : OIKOYMENH, 2019. 978-80-7298-291-2.
14. Rousseau, Jean Jacques. *Rozpravy*. Praha : Svoboda, 1989.
15. Sládek, Ondřej. www.profil.muni.cz. [Online] http://profil.muni.cz/recenze/sladek_fi1_nab_jlocka.html.cz/w/P%C5%99irozenost?msclkid=5245af56d15111ec9efbc8e4bda9437a.
16. Sobotka, Milan. *od „Rozpravy o původu nerovnosti“ ke „Společenské smlouvě“*.
17. Sobotka, Milan. www.encyklopedie.soc.cas.cz. [Online] <https://encyklopedie.soc.cas> Praha : Nakladatelství Karolinum, 2015. 978-80-246-2743-4.

18. Neznámý autor. www.cs.edustanford.com. [Online] 2016.
<https://cs.edustanford.com/5796314-lockes-political-philosophy>.
19. Neznámý autor. www.dejepis.com. [Online]
<https://www.dejepis.com/ucebnice/osvicenstvi/>.
20. Neznámý autor. www.is.muni.cz. [Online] https://is.muni.cz/el/ped/podzim2010/MSBK_ZPD/um/MS_texty.pdf?lang=en.
21. —. www.databazeknih.cz. [Online] <https://www.databazeknih.cz/knihy/dopis-o-toleranci-29601>.
22. —. www.databazeknih.cz. [Online] <https://www.databazeknih.cz/knihy/esej-o-lidskem-chapani-140383>.
23. —. www.databazeknih.cz. [Online] <https://www.databazeknih.cz/knihy/uvahy-o-polske-vlade-421334>.